

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені. К. Д. УШІНСЬКОГО»

Яцишена Ганна Анатоліївна

УДК:13.4+327.39+159.6

**ЕТОС ВЛАСНОСТІ В ПАРАМЕТРАХ ЦІННІСНИХ САМОВИЗНАЧЕНЬ
ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

Одеса - 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Кавалеров Анатолій Іванович,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
завідувач кафедри філософії та соціології.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Ільїн Володимир Васильович
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
професор кафедри економічної теорії.

кандидат філософських наук
Шпачинський Ігор Леонідович
Миколаївський державний університет імені В. О. Сухомлинського
доцент кафедри філософських наук

Захист відбудеться «___» _____ 2013 року о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська 26, ауд. 74.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36

Автореферат розісланий «___» _____ 2013 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балашенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Системна трансформація суспільства та ускладнення механізмів його функціонування породжують нову якість цивілізаційного зростання, що потребує концептуального визначення інноваційної моделі розвитку, здатної забезпечити структурні зрушення в усіх сферах життя. Необхідно враховувати також впровадження нового вектору розвитку світу – глобалізацію, на основі якої створюється прагматичний економічний універсум. Він володіє колосальною енергією, прямо й опосередковано впливаючи на соціокультурний та політичний простір, формуючи і фіксуючи нові механізми взаємодії, психологічні й раціонально-духовні коди його усвідомлення. Постає необхідність філософського осмислення цього процесу, відповідного стратегіям розвитку світу як системи.

Характерною особливістю сучасної цивілізації є домінування економічного етосу, що вимагає розуміння не лише нових реалій, але й людини, яка опинилася в ситуації кардинальних трансформацій культурно-духовного світу, виникнення нових орієнтацій та цінностей життя. До них належить проблема власності, зміст якої актуалізує питання про антропоекзистенційний контекст соціально-економічного буття у співмірності його практичних і теоретичних, раціональних та ірраціональних аспектів. Адже власність, перш ніж вона стає умовою матеріальних і культурних благ, соціального статусу людини, є проблемою її самореалізації. Існуюче завдяки власності володіння спрямовує людину на усвідомлення своєї самодостатності, одночасно аналізуючи й оцінюючи бажання, надії і можливості особистісного життя.

В умовах постіндустріального суспільства проблема власності актуалізується в зв'язку зі зростанням ролі й значення інтелектуальної діяльності, яка обумовлює виникнення інтелектуальної власності як важливого чинника соціоекономічного прогресу, провідної форми реалізації творчого потенціалу особистості в інформаційну епоху. Інтелектуальна власність сповнена смислами, символами, сутностями, очікуваннями, оскільки опосередкована креативним мисленням людини, моральною і раціональною аурою. Вона містить енергію конкуренції, волю вибору, духовну напругу соціальних спільнот і суб'єктів, трансформацію парадигм управлінських моделей.

У ХХІ столітті прискорення наукового і технологічного зростання, збільшення динамічності в усіх сферах індивідуального і суспільного життя створюють умови для переходу на новий щабель історичного розвитку, водночас ставлять перед людством все більше нових, часто унікальних проблем, від вирішення яких залежить не тільки подальший поступовий розвиток, але і його напрямок. Процеси глобалізації сприяють стабілізації світової політики, обміну товарами й науковою інформацією, що підвищує роль та значення як інтелектуальної діяльності, так і її результату – інтелектуальної власності.

В умовах розвитку і ствердження сучасного соціально-економічного буття проблема аксіологічного змісту власності набуває все більшої актуальності. **Науковим завданням** роботи є виявлення наповненості власності ціннісно-екзистенційними смислами, що стає умовою збереження соціального порядку та забезпечення поліфонії індивідуального світу людини для сприяння подальшого гармонійного співіснування соціуму та особистості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках тематики наукових досліджень кафедри філософії та соціології

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Інноваційність в методології та технології наукового й соціального пізнання» (№0109U000194) і є одним із аспектів дослідження інформатизації освіти в контексті осмислення інновації як умови розвитку креативної особистості.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є здійснення соціально-філософського аналізу екзистенційно-ціннісних смислів власності, яка конкретизується в наступних дослідницьких задачах:

- обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження проблеми власності в контексті основних смислів сучасної епохи;
- визначити специфіку власності у вимірах «економічного буття» та його співмірності зі змістом поняття «економічна свідомість»;
- дослідити сутність власності та здійснити її кореляцію із поняттям «своє» й іншими формами та способами соціально-економічного існування людини;
- з'ясувати змістовні характеристики власності у парадигмі стратегій філософського й економічного мислення;
- обґрунтувати екзистенційно-ціннісний смисл власності в теоретичних дискурсах сучасного філософсько-економічного знання;
- виявити зміст інтелектуальної власності в структурі діяльності та перспективах поступу цивілізації.

Об'єктом дослідження виступає власність як головний смисл соціально-економічної діяльності та культурного буття людини.

Предметом дослідження є екзистенційно-аксіологічний зміст власності в поліфонії її форм і проявлень.

Методологічну основу дослідження складають системний, культурно-історичний та соціофілософський методологічні підходи у їх взаємозв'язку, а також компаративний та феноменологічний методи пізнання. Методологічним принципом дисертаційної роботи є екзистенційна парадигма, яка означена орієнтацією на цінності особистісного характеру завдяки внесению духовно-аксіологічної компоненти в процес досягнення власності. У дисертації використовуються також методи класичної філософії, які дозволяють розкрити зміст власності в контексті раціоналістичних вимірів буття суспільства і людини. Залучення феноменологічної методологічної рефлексії дозволяє вказати на сучасне розуміння соціального та індивідуального змісту власності. Принцип історизму дав можливість дослідити генезу розуміння проблеми власності у співмірності раціонального та ірраціонального. Принцип порівняння дозволив співставити різні позиції на проблему власності в контексті дихотомії позитивного і негативного («добра» і «зла»), одиничного (індивідуального) та загального (суспільного). Застосування праксеологічного методу сприяло визначенню форми і підходів до виявлення морально-духовного ставлення людини до володіння і власності. На основі комунікативного методу розкриті особливості інтелектуальних стратегій осмислення власності в конкретних соціально-економічних епохах. Здійснити соціально-філософський аналіз та окреслити проблематику інтелектуальної власності в контексті «суспільства знань» дозволили аналітичний та системний методи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у здійсненні соціально-філософського аналізу ціннісно-екзистенційних смислів власності та розкривається в наступних теоретичних положеннях.

Вперше:

- обґрунтовано, що поняття «власність» має визначальне, методологічне значення в реалізації смисложиттєвих цілей людини в процесі соціоекономічної діяльності. Власність розглядається як основоположна сфера існування особистості, оскільки містить не лише блага для задоволення потреб та інтересів людини, але й усвідомлюється як необхідна умова зростання її активності в досягненні мети по реалізації «Я»;

- досліджено концептуальний зміст поняття «власності» в контексті сутності поняття «своє». Визначено, що екзистенціали буття людини обумовлені таїною «свого», яке поступово вбирає в себе «власне», потім суспільство, світ. Власність в глибинному розумінні «свого» є справою свободи, яка детермінує екзистенційне самовизначення особистості;

отримали подальший розвиток:

- концепція економічного буття як умови ноуменального існування людини, антропоекзистенційний характер якого зумовлений його проникненням у всі сфери соціального життя і виявляється через співмірність мотивацій, цілей, засобів, результату та самого процесу економічної діяльності. В її контексті формується «самість», «особистісність», «Я», що означає ствердження економічної свідомості суб'єкта;

- теорія власності, в якій обґрунтовується, що в кожний історичний період розвитку соціокультурного буття формується відповідне розуміння смислів життя і діяльності людини. В силу чого виявлення змісту власності в контексті стратегій філософського і економічного мислення актуалізує питання світоглядного, онтологічного, екзистенційного, аксіологічного, раціонального статусу особистості;

- концепція універсальної поліфункціональності власності, яка дозволяє визначити її в якості принципу, що виражає онтоекзистенційну сутність людини; власність характеризується як реалізована воля, приведена в рух розумом, бажанням, прагненням, трансформованими в раціональну силу та ірраціональну енергію, які обумовлюють досягнення поставлених цілей;

- позиція, відповідно якій в умовах сучасного «суспільства знань» продуктивність діяльності обумовлюється інтелектом, талантом, творчістю, професійністю. В підсумку формується і стверджується інтелектуальна власність, що виокремлюється в специфічний вид товару, ствердження якого перетворює систему економічних відносин і обумовлює виникнення нових смислів життєдіяльності та ціннісних орієнтацій людини;

уточнено:

- зміст понять «інтелектуальна праця», «інтелектуальна і творча діяльність», «знання як товар». Доведено, що на основі розвитку інтелектуальної власності виникає можливість раціонального впорядкування суспільства як основи вирішення соціальних, економічних, культурних проблем в контексті самореалізації особистості.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її висновки можуть бути використані для збагачення та конкретизації понятійно-категоріального апарату соціальної філософії, в можливості використання матеріалів дисертації при створенні нормативних курсів та спецкурсів з соціальної філософії, економічної теорії, філософії економіки, політології, філософії права. Результати дослідження можуть бути застосовані

при формулюванні принципів та засад ефективної і результативної політико-економічної діяльності людини в Україні.

Крім того, робота має теоретичне значення, що виявляється через системно-концептуальний аналіз проблеми власності, включеної в усі аспекти людської екзистенції, значущої в детермінаціях ціннісних самовизначень особистості. Теоретичні положення і висновки дисертації можна застосовувати для подальшого соціально-філософського, теоретико-економічного осмислення смислу буття людини в умовах життя в «світі економіки» і ствердження системи смисложиттєвих цінностей постіндустріального суспільства.

Апробація результатів дослідження. Результати наукового пошуку викладено у виступах на Всеукраїнській конференції «Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України: освіта, політика, економіка, культура» (Київ, 22 лютого 2011 р.); Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету» (Київ, 20-21 квітня 2011 р.); Міжнародній науковій конференції «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (Одеса, 2-3 жовтня 2012 р.), методологічних семінарах аспірантів кафедри філософії та соціології ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського (Одеса, 2008-2012 рр.), «круглих столів» тощо.

Публікації. Впровадження результатів дослідження здійснено у формі публікацій: п'яти статей, які були надруковані у фахових виданнях з філософії, трьох тезах та матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації обумовлені специфікою предмету дослідження, логікою розвитку проблеми, а також метою і завданням дисертаційної роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел.

Повний обсяг дисертації становить 196 сторінок, основний текст – 179. Список використаної літератури становить 211 позицій на 16 сторінках.

Основний зміст дисертації

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дисертації, охарактеризовано методи дослідження, наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, наведено відомості про її апробацію, публікації та структуру.

У **першому розділі «Гене́за власності: від моральних імперативів до «свободи особистості»»** досліджується процес формування і розвитку уявлень про власність в концепціях філософської та економічної думки.

У **підрозділі 1.1. «Концептуалізація власності в стратегіях філософського мислення»** визначається, що систематизація міркувань про власність формується вже в античній інтелектуальній традиції. Власність в цю епоху аналізується як об'єктивна даність, як результат «відносин власності» й «права власності», з якої виводяться закони життя і розвитку суспільства. Демокріт вважав за необхідне соціальну, політичну й економічну рівність його членів; Платон пропонував законодавчо заборонити правителям володіти будь-якою власністю; Арістотель вважав власність категорією влади. В Стародавньому Римі вирішення проблеми «власності» обумовлює формування правової свідомості.

В епоху Середньовіччя, незважаючи на «тотальне» проникнення релігійних принципів і правил у всі сфери суспільства, прагнення церкви побудувати життя на Богом даній землі відповідно до християнських заповітів і настанов, власність залишалася не тільки соціальною і філософською проблемою, але й важливим атрибутом «земного життя».

В епоху Ренесансу і Нового часу відбувається заміна натурально-господарської феодалної системи ринково-підприємницькими економічними відносинами. В розуміння власності філософія вносить раціональний аспект, що обумовлює її поділ на суспільну, особисту і приватну на основі одвічної приналежності людській діяльності найважливіших економічних ресурсів – землі та праці.

В німецькій класичній філософії власність – засіб, але не мета, якою є людина (І. Кант). Завдяки власності відбувається взаємний обмін результатів діяльності людей. Власність визначає ціннісне відношення до речей та їх творців, до яких належать також вчені. Під поняття «власність» підводиться поняття «володіння знаннями», які є багатством. Під «правом власності» розуміється також володіння матеріальними благами «особистого користування» (Й. Г. Фіхте). Для Г. В. Ф. Гегеля поняття власності пов'язане з цілим спектром духовно-інтелектуального життя індивіда – права, свободи, моралі, релігії, держави тощо.

В залежності від пріоритетів конкретної епохи власність вирішувалась у відповідних контекстах – морально-етичному, теологічному, раціональному, соціально-політичному. Кожний мислитель прагнув знайти місце власності в світі основних смислів буття людини.

В підрозділі 1.2. «Проблема власності в дискурсах класичної теорії: раціональний та ірраціональний аспекти» вказується на дві основні лінії осмислення зазначеної проблеми. Раціональну лінію репрезентує соціально-філософська позиція класичної політичної економії, започаткованої в творчості А. Сміта. З його точки зору прагнення до власності первісно властиве для людини, що бере постійну участь в обміні й розподілі продуктів праці. В підсумку формується економічний лад, складність якого підлягає лише раціональній калькуляції й веде до порядку та рівноваги в суспільстві. Власність включена мислителем в політико-державні процеси, що обумовлено його захистом економічного лібералізму і ринкових відносин. Держава повинна володіти лише однією функцією: охороняти закони і приватну власність. Основною метою розвитку суспільства є покращення умов для зростання приватної власності з метою забезпечення кожному індивіду найповнішої участі в «одержанні вигоди» (Дж. С. Мілль).

Ірраціональну лінію у вирішенні проблеми власності репрезентують представники утопічного соціалізму, анархізму (Ж.П. Прудон), комунізму (К. Маркс). Для останнього власність виступає в першу чергу як приватна власність, яка відчужує людину від її «родової» сутності. Однак повне подолання відчуження через знищення приватної власності означало б перетворення світу в «релігійному смислі» (Й.Шумпетер). В цьому аспекті марксистське вчення про «всесвітньо-історичну» місію пролетаріату в подоланні приватної власності фактично замінює її новим відчуженням особистості.

Відчуження як освоєння «соціальної сили» і «форми спілкування» прослідковується в «етичній економії» П. Козловські й в концепції «особливої ролі підприємця» Й. Шумпетера, які є альтернативними марксистській концепції. В етичній економії поведінка суб'єктів може бути представлена як максимізація функції «власного інтересу». Робота економіки може бути

покращена, якщо суб'єкти слідують категоричному імперативу І. Канта – поступати так, щоб максима власної волі могла мати всезагальне розповсюдження. В цьому випадку кожний індивід відмовляється від порушення загальних правил. Ця поведінка відповідає «стратегічній раціональності» економічних суб'єктів, які «раціоналізують не окремих даний вчинок, акцію, а довготривалу стратегію поведінки, в якій знімається відчуження». Теорія «підприємницької діяльності» дозволяє інтерпретувати другий аспект теорії «відчуження» – «освоєння».

Боротьба проти суспільства, зазначає автор, заснована на приватній власності («царства необхідності»), не привела до очікуваного «усуспільненого людства» («царства свободи»). На сьогодні приватна власність (при всіх своїх недоліках) є найбільш високим показником свободи досягнутої в умовах ринкової економіки у вигляді загальної правової (формальної) рівності людей, свободи особистості як суб'єкта права, члена громадянського суспільства.

В підрозділі 1.3. «Власність як «воля до життя» і умова духовної свободи» автор підкреслює абстрактність, відірваність утопічних ідей по знищенню приватної власності, від реальної історії життя суспільства. В нових філософських теоріях приватна власність має переваги над суспільною. Власність є атрибутом «духу капіталізму» (М. Вебер) і «духу підприємництва» (В. Зомбарт), без яких не може існувати не лише ринкова економіка, але й демократичне суспільство.

В інтелектуальній культурі неklasичного періоду теоретичні підходи до проблеми власності обумовлені методологічною переорієнтацією філософських вчень на людину і зміною її духовно-ціннісних самовизначень. Це стосується в першу чергу «філософії життя», в якій по-новому переосмислюється свобода, влада, мораль, розум, багатство, праця, власність. Остання пов'язана з індивідом, оскільки сама по собі вона позбавлена значення. В свою чергу обґрунтування «волі до влади» (Ф. Ніцше) по суті заміняло існуюче прагнення до власності - основи свободи - «правом сильного». Хоча тут людина і позбавляється вибору, однак одержує можливість орієнтуватися на альтернативні проекти буття. Проте підміна життєво-практичних понять і цінностей «волею до влади» також не витримала випробування часом.

Особливого інтересу заслуговує полеміка навколо проблеми власності у працях мислителів «срібного віку». Звернення філософів до теми власності обумовлено їх неприйняттям вимог радикальних теорій по знищенню власності. Адже власність за своєю природою є «начало духовне, а не матеріальне» (М. О. Бердяєв). Власність є в першу чергу «духовна цінність», в ній міститься певний «моральний смисл», який поєднує всіх людей. Володіння власністю наповнює людину духовністю в її відношенні до всієї матеріальної дійсності, перетворює із споживача на творця.

Одночасно проблема власності досліджується у філософсько-економічних теоріях А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Локка, Т. Гоббса, Д. Юма, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є. Вагомий внесок у дослідження власності в її інтелектуальній формі здійснили Ф. Гаск, а також Г. Беккер, П. Друкер, М. Кнайт, Д. К. Мацусіта, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма та ін.

У російській філософській думці проблематика власності в поліфонії її проявів репрезентована роботами В. Автономова, А. Гаджієва, Л. Глінчикової, К. Ісупова, Ю. Замошкіна, І. Левіної, Ю. Осипова, Т. Плаксунової, Н. Печерських, В. Ракітова та ін.

В сучасній вітчизняній філософській думці проблема власності, зокрема інтелектуальної, досліджується в працях В. Базилевича, К. Базилевич, В. Гейця, Т. Глушко, В. Ільїна, А. Приятельчука, З. Скринник, С. Синякова, В. Ткаченко, Т. Ящук та

ін. Їхні дослідження акцентовані на взаємозв'язках власності з різними аспектами буття і діяльності людини.

У другому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми «власності»» проаналізовано стан її вивчення, визначено місце в предметному полі філософії та економічної теорії, встановлено кореляцію змісту власності у відношенні до понять «володіння», «своє».

У підрозділі 2.1. «Поняття «власності» в парадигмі філософсько-методологічних рефлексій» з'ясовано, що відношення до власності обумовлювалось формою соціально-економічної організації життя людини і по-різному осмислювалось у конкретних парадигмах мислення. Автор зазначає, що власність як специфічний «горизонт» реалізації сутнісних сил людини постає одним з головних складових елементів «економічного буття», визначаючи сенс цілераціональної діяльності.

В дисертаційному дослідженні репрезентована позиція, відповідно до якої основним смыслом власності є набуття індивідом самодостатності у соціальній, економічній та культурній сферах. Відповідно до традиції цивілізаційного розвитку, власність є умовою свободи особистості. Головний філософський смисл проблеми власності полягає у збереженні в межах встановлених законів і норм регулювання «волі індивіда» у справі володіння власністю як своїм «Я». Адже життя людини — «власне» і «своє» — для людини є власністю. Теоретичний зміст філософії власності актуалізує питання про онтологічний, антропологічний, екзистенціальний статус економічного буття у співвідношенні його емпіричних і духовних, раціональних та ірраціональних аспектів. Для ціннісно-морального обґрунтування відносин володіння й власності виявлені взаємозв'язки свободи та необхідності як умови самореалізації людини в суспільстві.

Дослідження в дисертаційній роботі екзистенціально-ціннісного змісту власності вимагає визначення відповідних методологічних засад. Методологічним принципом дослідження є екзистенційна парадигма, що орієнтує на цінності особистісного характеру, а також методологічні рефлексії класичної і некласичної філософії, які розкривають внутрішній, глибинний смисл власності, її роль в життєдіяльності людини.

У підрозділі 2.2. «Модус власності в економічному житті: теоретичний і практичний виміри» розкривається внутрішній взаємозв'язок «макрокосму» і «мікрокосму» людського життя в контексті власності. Умовою духовного і практичного освоєння світу є наявність в індивіда раціональних здібностей, завдяки яким можна ствердитися в «горизонті світопорядку», логічно продовженому в економічній діяльності як умови самовизначення. Одним із найважливіших його інструментів є економічне мислення, основними поняттями якого виступають мотивація, потреби, вартість, вигода, ціна, користь, споживання, цінність, благо, власність тощо. В їх параметрі вибудовується життєвий світ людини, що у співмірності зі світом економіки постає світом соціального, економічного, культурного буття, в якому перебуває людина. Сутнісним моментом життєвого світу є його антропоекзистенційний характер. В онтологічному вимірі світ економічного життя такий же метафізичний, як і реальне буття суцього, що традиційно досліджує і вивчає філософія. Життя людини в сфері володіння й власності не є простим відбитком безпосередньої сфери її існування, а наповнене різноплановими смислами.

Головним, визначальним в змісті власності є «присвоєння», яке означає відчуження об'єкта власності суб'єктом від інших суб'єктів. Від власності як певної форми «присвоєння» і «відчуження» потрібно відрізнити «володіння», «користування» та «розпорядження». Підприємець в ринковій економіці може не бути власником, але

обов'язково повинен володіти правами «володіння», «користування» і «розпорядження» – тріадою повноважень власності. Власність – це ціле, а її елементами (частинками цілого) є володіння, користування і розпорядження. Зв'язок між цими елементами полягає в тому, що розпорядження визначається користуванням, користування визначається володінням, володіння визначається формами власності. В залежності від розвитку цивілізації змінювалися й відносини власності, приймаючи різноманітні форми.

Зв'язок економічної теорії й економічного буття, зазначається в дисертації, так само як науки і життя, перебуває в постійному розвитку. Його результатом є практична свідомість, головною характеристикою якої постає її фактичність — спрямованість на конкретні, окремі, специфічні, індивідуальні особливості й сторони світу економіки, в якому живе та діє людина. Одне із визначальних місць в ній належить власності, яка виконує роль комунікативної стратегії соціально-культурної діяльності індивіда.

У підрозділі 2.3. «Своє», «власне», «моє» в процесах самореалізації індивіда» характеризується концепція власності у кореляції з поняттям своє. Власність виступає інтегруючим чинником в сутнісній характеристиці соціально-політичних і культурних відносин. Найбільш повно й рельєфно власність виявляє себе через володіння речами, предметами природного та соціального характеру. Через відношення до власності виникає можливість зрозуміти різні аспекти життя людини в його онтологічних, аксіологічних, екзистенційних параметрах.

Прогрес людської свободи має різні виміри, серед яких одне з чільних місць належить власності. Виокремлення суб'єктно-об'єктних відносин в процесі розвитку уявлень про власність сприяє формуванню соціального положення людини. В одному випадку вона «володар», «розпорядник» речей, предметів, капіталу, в іншому відсутність власності змушує її бути залежною, продавати свої здібності, фактично себе. Причини такої ситуації потребують пояснення сутності поняття «своє» («моє») і «власності» в точках їх перетину. Власність з самого початку свого виникнення співмірна з поняттям «своє». Жоден індивід нікому так не належить, як «собі» в тому значенні, що зайнятий «своєю» справою, живе «своїм» розумом, знає «свій час» і «свої» можливості. «Своє» вказує на володіння в екзистенційному, а не юридичному значенні. Людина повністю «поринає» в «своє», тому приходиться до його усвідомлення тільки через себе. «Своє» може бути пізнаним, але вирахувати, схематизувати, формалізувати його нікому не вдалося. Світ насамперед «свій», свобода — це захопленість «своїм», яке потрібно зрозуміти в зв'язку з «усіма», з «родом» (народом). Мислить себе в свободі не «юридична особа» і не «фізичне Я», а людина, яка усвідомила силу володіння власністю.

В свою чергу власність — це також спосіб і форма опредметнення особистості: вона одержує суспільне та правове визнання не лише як працівник, але також як суб'єкт «ідеальних відносин», носій «ідеальних якостей», соціально обумовлених властивостей (престижу, релігійної філантропії тощо), що також мають потребу бути матеріально опредметненими. Власність, виступаючи частиною особи, «немислимої без неї» (Арістотель), набуває її властивостей. В даному контексті власність є способом і формою соціального статусу особистості. Від власності як форми «присвоєння» потрібно відрізнити «володіння», «користування» і «розпорядження» — «повноваження» власності.

В третьому розділі «Інтелектуальна власність у вимірах соціокультурного прогресу» досліджується динаміка сучасного ринкового взаємозв'язку, обумовленого діяльністю особистості, яка володіє розумом, знанням, що стає основою формування інтелектуальної власності.

В підрозділі 3.1. «Трансформація поняття «власності» в аксіологічних самовизначеннях людини і суспільства» акцентується увага на розмаїтті форм власності, кожна з яких відіграє свою роль в соціоекономічному і культурному житті. Найбільш дискусійною, суперечливою залишається приватна власність. Вона розвивається «спонтанно» (Ф. Гаєк), що свідчить про її життєздатність. В сучасному суспільстві змінився її статус, оскільки вона виступає в формі особистої власності. Взаємозв'язок приватної та особистої власності дає змогу зрозуміти сутність інтелектуальної власності.

Володіння власністю природно і соціально обумовлене прагненням людини. Звідси закономірністю суспільного розвитку є раціональне облаштування суспільства. Воно ґрунтується на товарно-грошових відносинах і одержанні прибутку, як найбільш об'єктивного із можливих критеріїв корисності, ефективності затраченої людиною енергії. Економічний ринковий взаємозв'язок обумовлює динамізм і постійне оновлення суспільства. Величезне значення в цьому процесі належить інтелектуальній особистості, яка володіє найважливішою здатністю – творення. Так формується інтелектуальна власність. Виникає проблема: в чому полягає характер інтелектуальної діяльності та спосіб її організації? Завдяки цьому можна виявити сутність та особливості інтелектуальної власності.

Власність сама по собі, зазначається в дисертації, не несе в собі ні «зла», ні «добра». Її функція — забезпечити раціональну життєдіяльність, гарантувати добробут власного життя і досягти бажаного соціального статусу. Негатив чи позитив — в людині, а не у власності, яка виступає засобом по досягненню самодостатності та реалізації «Я». Але при умові, що увесь образ і сенс життя людини не повинен до кінця підкорятися економічному началу й дистанціюватися від життя духовного. Сенс життя набуває тоді повноти, коли органічно переплітається з інтересами і моральними прагненнями всього соціуму та його потребами.

Інтелектуальна власність як новий вид власності є вищий рівень не лише її розвитку, але й людини. Це свідчить про те, що удосконалення суспільства буде здійснюватися не лише культурними, політичними та економічними зусиллями, але й трансформаціями власності. Інтелектуальна власність – це духовно-ціннісна сфера існування приватної і особистої власності як сфера екзистенційного буття людини.

В підрозділі 3.2. «Інтелектуальна власність в структурі діяльності» зазначається, що джерелом власності та всіх людських благ є праця, без якої суспільство позбавлене майбутнього, а життя людини втрачає сенс. Працею є кожна діяльність, спрямована на досягнення певного результату. На рівні культури праця включає в себе процес адаптації людини до соціального середовища і зафіксується у вигляді конкретних результатів, технологій, форм і способів пізнання. Сьогодні важливе місце в системі форм людської праці займає інтелектуальна діяльність, якій належить ведуче місце в основі реального сектору соціоекономічного буття. Одночасно виникає проблема захисту (правового забезпечення) результатів інтелектуально-творчої діяльності. Тим самим виникає інтелектуальна власність як нова форма творчої праці (діяльності).

Творча, діяльна продуктивна сила має специфічну природу існування і оприявлення, звідси потреба в організації унікально суспільних, нетоварних форм її відтворення. Це відтворення через освіту, виховання; удосконалення системи масових комунікацій, вироблення нових форм мобільності індивіда в рамках соціальної структури, технічного, політичного і правового удосконалення суспільної комунікації. Тому процес відтворення інтелектуально-творчої праці невідокремлений від її суспільного споживання –

функціонування. Інтелектуальна, творча діяльність, яка виступає через активних індивідів в якості робочої сили, не може бути товаром, оскільки процес її відтворення, по суті, є одночасно процесом її суспільного споживання. Ось чому споживання інтелектуально-творчої діяльності не може підлягати тотальній залежності від грошей і вона не може бути обмінена ні на які товари.

Умовою ствердження інтелектуальної власності є необхідність розширення «принципу корисності» до масштабів, здатних включити в себе імперативи збереження і відтворення культури, духовного середовища на засадах постіндустріального розвитку, основою якого є знання, інтелект, творчість. Чим більш об'ємні ці можливості, тим ефективнішою є інтелектуально-творча діяльність та її результат — інтелектуальна власність. Оскільки творча (продуктивна) діяльність має специфічну природу існування і оприявлення, вона має потребу в організації унікальних «нетоварних» форм її відтворення: освіти, виховання, науку, комунікації. В цих умовах інтелект, творчість одержують нові можливості для розвитку.

У підрозділі 3.3. «Власність та інтелект в перспективах розвитку суспільства» вказується на недоцільність ототожнення інтелектуально-творчого продукту з предметно-фізичною діяльністю. Можливість до споживання продуктів інтелектуально-творчої праці виникає і одержує розвиток лише в процесі активної участі в їх виробництві й відтворенні.

В творчій праці людина не відчужується від своєї сутності, а реалізує і розвиває її. В процесі реалізації вступає у взаємодію взаємозв'язок «Я» і «Ми». З того факту, що інтелектуально-творча діяльність конкретизована в різних видах, по своїй природі не відчужується, має свої власні закони розвитку, не означає, що не можна ставити питання про ефективні форми її залучення до системи ринкових відносин.

Інформаційне суспільство не може існувати поза інтелектуально-творчою працею. Тому так важливо сьогодні виокремлювати питання про інтелектуальну власність як новий принцип, згідно якого можна оцінювати суспільну ефективність все більш зростаючої ролі знання. Не менш важливим є пошук шляхів «вбудовування» інтелектуальної сфери, яка має свої особливі закони і принципи розвитку, в сферу сучасних ринкових відносин.

В перспективах соціального прогресу проблема інтелектуальної власності набуває глобального характеру. Адже в сучасних умовах культурна й інтелектуальна самоідентифікація утворили високорозвинене інтелектуальне середовище. Інтелектуально-творча діяльність, опредметнена в інтелектуальній власності, має свій спектр в діяльності ринкового механізму, розвитку приватного підприємництва, конкуренції як результатів мисленнєвої діяльності. Інтелектуальна діяльність в економіці забезпечує функціонування ринку і регулювання фінансової системи, розвиток конкурентноспроможних технологій.

Інтелектуально-творча діяльність, підкреслюється в дисертації, опредметнена в інтелектуальній власності, має свій спектр в діяльності ринкового механізму і розвитку сучасного підприємництва, механізмів конкуренції як результатів мисленнєвої активності. Включення інтелектуальної власності в концепцію цивілізаційного розвитку об'єднує вирішення питань не лише суспільного поступу, але й розширення здібностей людей. Синхронний зі світовими тенденціями підхід до власності відкриває перспективи ефективних перетворень суспільства і людини в Україні.

У **висновках** викладено теоретичні узагальнення та запропоновано авторське вирішення наукового завдання роботи – виявлення наповненості власності ціннісно-екзистенційними смислами, що стає умовою збереження соціального порядку та забезпечення поліфонії індивідуального світу людини для сприяння подальшого гармонійного співіснування соціуму та особистості.

1. Власність є особистісною справою індивіда, яка сприяє всебічно реалізовувати бажання, волю, свободу, автономію і підприємницьку активність. Це обумовлено включеністю власності у всіх сферах політичного і духовного життя, а також визначенні екзистенційних смислів існування людини та системи її цінностей.

2. Методологічними принципами дисертаційного дослідження постали феноменологічна й екзистенційна парадигми мислення, які означають орієнтацію на цінності та ідеали дійсного буття людини. Соціально-філософський підхід дозволяє розкрити сутнісний, ціннісний аспекти власності, її роль у визначенні внутрішніх, глибинних смислів життєдіяльності. Відповідно до традиції екзистенціальної методологічної рефлексії визначальною є умова самореалізації індивіда в сфері економічного буття, внесення духовно-ціннісної компоненти в процес володіння власністю.

3. Теоретичний зміст проблеми власності актуалізує питання про антропологічний статус соціально-економічного буття у співмірності його емпіричних і духовних, раціональних та ірраціональних, прагматичних й аксіологічних аспектів. Адже проблема власності в першу чергу є проблемою статусу людини: це не стільки проблема наявності власності, скільки проблема володіння. Володіння власністю — це внутрішній, особистісний взаємообмін, який здійснюється між суб'єктом і об'єктом володіння, воно є їх «злиттям», але одночасно зберігає своєрідність кожного з них.

4. Людина включена в складний та динамічний процес економічного буття («світ економіки»), що обумовлює практичний характер життєдіяльності та надає їй цілеспрямованого характеру. «Світ економіки» постає як сукупність економічних, соціальних, культурних відносин, які визначають ставлення індивіда до «світу людини». Специфіка структури економічного буття полягає в його означенні соціальною сферою існування і виявляється через наявність власності.

5. Власність є формою освоєння соціоекономічного буття, що означено усвідомленням необхідності зростання ролі активності суб'єкта у досягненні цілей, раціоналізацію споживання, гармонізацію співвідношення індивідуальної та соціальної свободи. Аналіз категорії «власність» виокремлює поняття «своє», яке вказує на володіння не в правовому, а екзистенційному смислі. В процесі розгортання соціального життя «своє» поступово вбирає в себе і проблематику власності, етос якої «пронизує» економіку, політику, культуру, суспільні відносини, соціальні інститути, сім'ю, особистісні стосунки і комунікації. Визначальним у змісті власності є «присвоєння», від якого потрібно відрізнити «володіння», «користування» і «розпорядження». Основу ринкових відносин і свободу особистості складає в першу чергу «приватна власність».

6. В контексті філософії та економічної теорії до вирішення проблеми власності застосовувалися теоретичні дискурси «розсудку», «розуму», «моралі», «справедливості», «відчуження», «свободи». Зміст проблеми власності актуалізує питання про онтологічний, антропологічний, екзистенційний, аксіологічний статус економічного буття. Як здатність до соціоекономічної активності, власність є реалізованою волею, що приведена в рух розумом, прагненням, трансформованими в «раціональну силу» та «ірраціональну енергію», які обумовлюють досягнення бажаних цілей.

7. Приватна власність постає специфічною формою «особистої власності», яка сьогодні найбільш співмірна із інтелектуальною власністю. Вона обумовлена реальністю постіндустріального суспільства, в якому інформація, творчість і знання є його найважливішим ресурсом. Людина лише тоді стає потрібною суспільству, коли постає володарем інтелектуально-творчих здібностей. В перспективах соціального прогресу проблема інтелектуальної власності набуває глобального характеру, вона включена в концепцію цивілізаційного розвитку.

8. Інтелектуальна власність є результатом становлення «суспільства знань», в якому основним принципом є творчість, інтелект, освіта, культура. Інтелектуальна власність обумовлює збереження і примноження інтелектуального потенціалу суспільства. На основі інтелектуальної власності виникає можливість раціонального упорядкування суспільства для вирішення соціально-економічних і культурних проблем, формування високопрофесійної, морально-відповідальної вітчизняної еліти, здатної до креативної діяльності. Синхронний світовим тенденціям підхід до власності відкриває перспективи ефективних перетворень суспільства і людини в Україні.

9. Включення інтелектуальної власності в концепцію розвитку людини обумовлює вирішення питань виробництва і розподілу товарів та послуг, розширення й використання здібностей та можливостей людей, що знаходить свій прояв і в Україні.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Яцишена Г. А. Імперативи ціннісних орієнтацій індивіда в пріоритетах економічного буття. / Г. А. Яцишена // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. — 2011. — 4(50). — С.189-193.
2. Яцишена Г. А. Концепт інтелектуальної власності у вимірах «відкритого» соціуму. / Г. А. Яцишена // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. — 2012. — 1(51). — С.78-83.
3. Яцишена Г. А. Аксіологічні смисли власності в процесах само ідентифікації особистості. / Г. А. Яцишена // Наукове пізнання: Методологія та технологія. — 2012. — 1(28). — С.144-148.
4. Яцишена Г. А. Генеза осмислення власності в соціально-філософському пізнанні. / Г. А. Яцишена // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. — 2012. — 2(52). — С.124-128.
5. Яцишена Г. А. Концепт «власності» в парадигмі енергії «волі» і духовної свободи. / Г. А. Яцишена // Наукове пізнання: Методологія та технологія. — 2012. — 2(29). — С.159-161.

АНОТАЦІЯ

Яцишена Г. А. Етос власності в параметрах ціннісних самовизначень особистості: соціально-філософський аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2012 р.

Дисертація присвячена дослідженню екзистенційно-ціннісного змісту власності, яка є однією з умов самовизначення особистості в суспільстві. Визначено теоретико-методологічні засади та етапи розвитку проблеми. З'ясовано, що власність є реалізованою волею, яка приведена в рух розумом, прагненням, трансформованими в «раціональну силу» та «ірраціональну енергію», які обумовлюють досягнення мети життєдіяльності людини. Аналіз «власності» виокремлює в ньому поняття «своє», яке вказує на володіння не в правовому, а екзистенційному смислі. Автор аргументує, що у вирішенні проблеми власності фокусувалися позиції мислителів, які визначали і шлях філософського пошуку сенсу життя, і його практичну доцільність. Для цього активно застосовуються теоретичні дискурси «розуму», «розсудку», «моралі», «справедливості», «відчуження», «свободи». Розвиток знання, таланту, творчості формує інтелектуальну власність, що виокремлюється у специфічний вид «товару». Інтелектуальна власність є результатом становлення «суспільства знань», в якому основними принципами діяльності є творчість, інтелект, освіта, культура.

Ключові слова: власність, економічне буття, економічна свідомість, інтелектуальна власність, екзистенційно-ціннісний смисл, економічне мислення, етос власності, екзистенційно-аксіологічний зміст, антропоекзистенціальний характер людини, ноуменальне існування людини.

АННОТАЦІЯ

Яцышена А. А. Этос собственности в параметрах ценностных самоопределений личности: социально-философский анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». – Одесса, 2012 г.

Диссертационная работа посвящена исследованию экзистенциально-ценностного содержания собственности, выполняющей важную роль в обществе. Собственность является одним из условий самоопределения личности, поскольку означает утверждение её "самости". Методологическими принципами диссертационного исследования являются классическая, неклассическая, феноменологическая и экзистенциальная парадигмы мышления, которые определяют ориентацию на ценности и идеалы действительного бытия человека. Основной целью социально-экономической деятельности по приобретению собственности является достижение человеком состояния органического единства благосостояния и свободы, как гармонии индивидуального и социального, а также социокультурной значимости индивидуального "Я".

В диссертации подчеркивается, что человек включен в сложный и динамический процесс экономического бытия ("мир экономики"), которое обуславливает практический, целерациональный характер жизнедеятельности. Специфика структуры экономического бытия заключается в его определении социальной сферой существования и опредмечивается через наличие собственности.

Экзистенциальная полифункциональность понятия "собственности" позволяет определить ее как принцип, выражающий универсальную сущность человека; собственность является объектом научно-теоретического изучения; собственность выступает в качестве условия организации общества в системе его функционирования и развития; собственность является предметом проектирования социально-экономических и

культурных видов деятельности; собственность выступает в качестве ценности, занимающей важное место в разных системах социально-экономической и культурной реальности. Собственность конституируется как предмет философского изучения.

Собственность не только основа экономического бытия, но и неотъемлемая часть "жизненного мира" человека. Его важным сущностным моментом является экзистенциально-личностный аспект. Это обусловлено тем, что каждый человек - не простое "отражение" и "повторение" своей общественной сущности, а и "вариант" личного, уникально-жизненного "воплощения". Персоналистический аспект формирования "жизненного мира" человека в контексте собственности нужно рассматривать как возможность его экзистенциальных изменений.

Анализ "собственности" выделяет понятие "свое". Каждый индивид никому и ничему так не принадлежит, как "своему" в том значении, что занят "своим" делом, живет "своим" умом и знает "свое" время и "свои" возможности. "Свое" указывает на владение не в правовом, а экзистенциальном смысле. Человек полностью "погружен" в "свое", потому всегда приходит к его индивидуальному (частному) пониманию.

Интеллектуальная собственность является результатом становления "общества знаний", в котором основным принципом является творчество, знание, образование, культура. Интеллектуальная собственность обуславливает сохранение и приумножение интеллектуального потенциала общества. На основе интеллектуальной собственности возникает возможность рационального упорядочивания общества для решения социально-экономических и культурных проблем, формирования высокопрофессиональной, морально-ответственной отечественной элиты, способной к креативной деятельности. Синхронный мировым тенденциям подход к собственности открывает перспективы эффективных превращений общества и человека в Украине.

Ключевые слова: собственность, экономическое бытие, экономическое сознание, интеллектуальная собственность, экзистенциально-ценностный смысл, экономическое мышление, этос собственности, экзистенциально-аксиологический смысл, антропозэкзистенциальный характер человека, ноуменальное существование человека.

ANNOTATION

Iatsyshena Ganna. Ethos of property self-definitions of personality: social-philosophical analysis. — Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in philosophical science, specialty 09.00.03 — social philosophy and philosophy of history. State institution "The South Ukrainian National K. D. Ushinsky Pedagogical University" — Odesa, 2013.

The Dissertation is devoted to existentially valuable content of property that is one of the conditions of self-identity in society. The research-methodological principles and stages of development problems were specified. It was determined that the property was a realized will that had been turned into action by mind and aspiration, transformed into "rational strength" and "irrational energy". The latter determine the goal of human life. Analysis of "ownership" points out the term "mine", which indicates no possession in the legal, but existential sense. The author argues that solving of the issue of ownership reflected views of thinkers who had defined both the way of searching philosophical sense of life and its practical feasibility. To strengthen the

argument the theoretical discourses of "mind", "understanding", "morality", "justice", "exclusion", "freedom" are used. The development of knowledge, talent, and creativity forms the intellectual property, which defines a specific kind of "goods". Intellectual property is the result of establishment of " societies of knowledge ", in which major principles are creativity, intelligence, education, culture.

Keywords: property, economic existing, economic consciousness, intellectual property, existential-value meaning, economic thinking, essence of property, existential-axiologic content, antropological existential temper, noumenon existence.

Підписано до друку 14.01.2013
Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60x90/16
Тираж 100 прим. Папір друкарський. Різографія.
Інформаційно-видавничий центр
ПНПУ імені К.Д.Ушинського
65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26